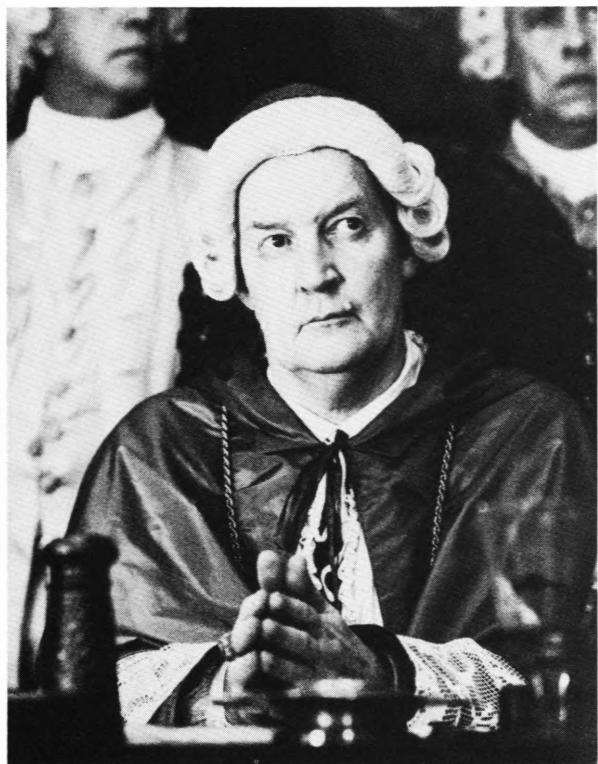

af Kaare Schmidt

De dødes ånd overlever

Roland Joffés og Robert Bolts klassiske tragedie
om kolonialismen i Sydamerika

Ved *The Missions* engelske premiere blev vist en forfilm, hvor Roland Joffé opfordrede tilskuerne til at støtte en indsamling — hvor en del af filmens overskud også går ind — til fordel for de udryddelsestruede indianere i Sydamerika.

Hermed var filmen på forhånd præsenteret som en politisk film med et humanitært budskab, der svarer til det, som findes i John Boormans *Regnskovens hemmelighed* (1985) om udryddelsen af Brasiliens jungleindianere i vore dage. Hos Boorman får vi en naturfilosofisk forklaring, hvor det ægte menneskelige er at finde i nærkontakt med naturen, mens den moderne civilisation som sådan er fremmedgørende for mennesket selv og derfor den egentlige trussel, ikke kun mod indianerne men mod alle. I det perspektiv er de politisk-økonomiske interesser bag indianernes og regnskovens udryddelse mindre væsentlige, blot udslag af en civilisation uden kontrol, en vildtvoksende asfaltmaskine, der bygger sin egen vej mod undergangen og tromler alt ned på sin vej.

En sådan filosofi findes ikke hos Roland Joffé. Det er derfor ganske ironisk, at hans naturoptagelser (ved mesterfotografen Chris Menges, der også stod for billederne i *The Killing Fields*) ejer en langt større skønhed og formidler en langt mere intim tæthed i oplevelsen af den jomfruelige og ufremkommelige jungle. "Det er som selve Edens have", siger pavemagtens udsending med en stemme, han ellers kun ville have brugt i en kirke. "Men mindre velplejet", svarer jesuitten Gabriel tørt. For ham er junglen hverdag, som den er det for indianerne. Det tætteste Joffé kommer det metafysiske er en slags ideal kristendom, ubesmittet af Kirken som magtfaktor. Thi Joffés helte er de jesuitter, der trods Kirken og offer sig for deres idealer og medmennesker.

Politik

The Mission foregår i gamle dage, i 1750'erne, og skildrer ligesom Gillo Pontecorvos *Queimada* (1969) de europæiske kolonimagters udbytning af Latinamerika og undertrykkelse af befolkningerne. Her må man pænt tilbage i historien. Latinamerika var det første kontinent, der blev erobret af europæerne, og det første, der frigjorde sig — udviklingen i kolonierne tog simpelt hen pusten fra Spanien og Portugal, der sejlede bag af dansen i Europa. Til gengæld var Latinamerika det første og mest gennemgribende offer for den moderne økonomiske imperialisme, der fortsat gør det

Øverst Ray McAnally som kardinal Altamirano.

T.v. Jeremy Irons som fader Gabriel med Guaraní-indianerne, da missionsstationen angribes.

Robert De Niro som slavehandleren Mendoza, der vender hjem til Asuncion med fangne indianere.

T.h. Mendoza soner sin brøde, og hjælpes op ved vandfaldet af fader Gabriel.

vegne op til den enkelte at træffe et i sidste ende moralsk valg: er det i orden at ofre mennesker for en "større" sag — Kirkens magt, økonomisk velstand, ens eget velbefindende? Er det i orden, hvis de er tilstrækkeligt langt væk?

Etik

Manuskriptforfatteren, dramatiker Robert Bolt, har stillet sådanne spørgsmål før. I den nye version af *Bounty* (1984), hvor mytteriet ikke som i de tidligere ses som et opgør mellem en fanatisk autoritær kaptajn og hans revolutionære styrmand, men som resultat af et sammenstød mellem en bornert, undertrykkende kultur og en frihedselskende, frigjort kultur (på Stillehavsøerne). I *Mand til alle tider* (1966) om "Utopia"s forfatter Thomas More, der nægtede at føje Henry VIII i hans brud med paven og jongleren med nationen — og satte sit hoved ind på sine idealer (han blev faktisk halshugget). Og til en vis grad også i David Lean-filmene *Lawrence af Arabien*, *Dr. Zivago* og *Ryans datter* (omend der er nok så meget Bolt i Leans *Vejen til Indien*, som han ikke skrev).

Bolt evner den store klassiske tragedie, hvor personerne både repræsenterer vægtige ideer og fungerer dramatisk i en velkomponeret politisk-social konflikt med nærværende moralske dilemmaer, hvor deres valg har ofte modstridende konsekvenser, godt for noget, dårligt for andet. Eksempelvis konfrontationen mellem More og kongen, hvor konsekvenserne af deres modsatte politik og moral vises i en nøddeskal i Mores unge protege (spillet af John Hurt), der skylder More alt og alligevel svigter ikke alene More men dybere set sig selv, da hans ambitiøse stræben får ham til at vælge kongen og blive Mores banemand. Styrken i både Bolts værk og hos hans protagonister ligger i evnen til intellektuelt at skære igennem, se de store linier bag det kaos, som mindre ånder går under i, og gøre det Rigtige uden skelen til egen gevinst og sikkerhed. Derfor er tragedien også det dramatiske logiske resultat: det går de retskafne ilde, fordi de har handlet ret i en ond verden. Som det også formuleres af Altamirano til slut i *The Mission*: det var bedre at dø end at leve med katastrofen, thi "de dødes ånd vil overleve i de levendes bevidsthed".

I *The Mission* er kolonimagterne naturligvis skurkerne, repræsenteret i handlingen af de to landes lokale guvernører, der er tillagt personlighedstræk svarende til landenes kolonipolitik — portugiseren som den snedige handelsmand og spanieren som den brovtende herremand. Jesuitterne er de gode og retskafne, der behandler indianerne ordentligt

råstofrige område fattigere med ekspresfart. Derfor er Latinamerika skoleeksemplet for kritiske imperialismeanalyser og tilbyder en oplagt parallellisering mellem kolonialismen og den aktuelle udbytning. En parallel, der pædagogisk kan afsløre udbytningen overfor tvivlere, Vestens velopdragne befolkning, der ved at kolonialisme er af det onde, men også ved, at det har vi jo heldigvis ikke mere, så hvad rager den 3. verden mig!

Queimada beskriver overgangen fra kolonivælde med slaveri til frihed med økonomisk slaveri, hvor parallellen mellem de to er klar, fordi slutresultatet er det samme. *The Mission* foregår helt og holdent i kolonitiden, men har indbygget en tilsvarende pointe. Indianerne skal sættes formelt fri, så de kan blive slaver igen hos portugisiske og spanske nybyggere — som filmen fortæller, pavens udsending Altamirano, indleder filmen med at sige. Herefter han griber sig i det og formulerer nogle pæner sætninger i stedet. Ganske som han i det videre forløb viser klar forståelse og sympati for indianerne og jesuitterne — selv tidligere jesuit — for alligevel at vende tommelfingeren nedad, da deres skæbne skal afgøres. I virkeligheden har sagen været afgjort fra starten. Altamirano prøver blot at undgå den direkte konfrontation, så jesuitterne reddes ud og indianerne falder til føje. Forhandlingsvejen, den moderne måde. Men krig er jo også blot et politisk middel, hvor diplomatiet har givet op. Så de mejes alle ned til sidst.

Handlingen udspiller sig i Paraguay, der dengang foruden det nuværende Paraguay omfattede det sydlige Brasilien, Uruguay og det nordlige Argentina. Det var spansk område, men spaniernes ekspansion var forlængst forbi, de koncentrerede sig om organiseringen af det, de havde, mens Portugal, der ellers havde interesseret sig for Asien, prøvede at udvide

besiddelserne i Brasilien. Ved hofferne i Europa blev det afgjort, at det område, som indeholdt jesuitternes missionsstationer, der havde udgjort den spanske frontlinie, skulle overdrages til Portugal.

Kardinal Altamirano udsendes for at finde ud af, om missionsstationerne fortsat skal stå under Kirkens beskyttelse. Men Kirkens magt vaklede hjemme i Europa, og både Spanien og Portugal truede med at smide jesuitterne, pavens stormtropper (uden våben), ud alle vegne. I både Brasilien og Paraguay var jesuitterne forrest i den praktiske kolonisering, men nu var de i vejen. Portugisiske slavejægere gjorde ofte indfald på spansk område, hvor slaveri var forbudt, og de lokale spaniere var passive, både fordi de selv havde slaver i det skjulte og fordi de var misundelige på jesuitterne, der havde formået at få indianerne til at arbejde frivilligt på missionsstationerne, som var blevet et overmåde rentabelt "imperium i imperiet". Alle kunne således blive enige om at ofre jesuitterne, af magtpolitiske grunde i Europa og af økonomiske grunde i Paraguay, hvor de stod i vejen for den frie udnyttelse af indianerne som arbejdskraft (i 1755 ophævede også Portugal formelt slaveriet for at sikre arbejdskraftens overlevelse).

Hele denne rævekage afdækkes gradvis i filmen som det spil bag kulisserne og for en stor del bag horisonten der fører til nedslagtningen af indianerne. Med imponerende klarhed og dramatisk periodeatmosfære fremstilles den historiske baggrund letløbende trods kompleksiteten (og hvem har denne afdeling af verdenshistorien som paratviden, når man går i biografen?). De store linier trækkes endvidere op som idédebat, som mere universelle moralske spørgsmål, der aktualiserer parallellen til nutiden. Der er stadig en indiansk tragedie i Sydamerika. Og det er alle

og både opgiver troskabsløftet til Kirken — da den viser sig som den største skurk af alle — og sætter livet ind i indianernes håbløse kamp mod overmagten. Jesuitterne stilles også overfor et andet valg, at bekæmpe det onde med det onde eller med det gode. Da kærligheden — til Gud og mennesker — er deres filosofi, må det ortodokse valg være det, som ordenens lokale leder, fader Gabriel, træffer. Da missionsstationen angribes, går han frem i spidsen for kvinder, børn og gamle med kors i hånd — må Guds vilje ske. En anden præst, Mendoza, har derimod organiseret indianernes væbnede forsvar, og han dør med sværdet i hånd. Da han ligger dødeligt såret, holder han sig i live længe nok til at se Gabriels endeligt — som om han tvivler på sit valg og lige skal se om Gabriels vej fører til et bedre resultat. Tilsammen har de gjort alt, og kan dermed dø bekræftet i deres overbevisning. "Hvis magt er ret, er der ingen plads for kærlighed i verden", har Gabriel sagt. At magten vinder betyder ikke, at den har ret.

Ansvar

Imellem kolonimagterne og jesuitterne/indianerne står Altamirano, mægleren, diplomaten, der svigter idealerne på realpolitikens alter og dermed bliver bøddel (som John Hurts figur i *Mand til alle tider*). Det er ikke hans afgørelse, han udfører blot ordrer givet hjemme i Vatikanet, men han accepterer dem, selv om hans sympati ligger hos jesuitterne og vel også hos indianerne. Han forhandler længe og besøger missionsstationerne ude i junglen, hvor han udtrykker sin begejstring — og dermed holder håbet oppe hos ofrene. Uden belæg, han kendte afgørelsen på forhånd, som han indrømmer hen mod slutningen overfor Gabriel. Hvorfor så komme? For at redde jesuitterne hjemme i Europa.

Det dilemma — redde indianernes liv eller jesuitternes hjemlige position — er ikke hans men Kirkens, og den har klart nok prioriteret egen magt. Men Altamirano ved, at det hænger sådan sammen. Som filmens fortæller siger han det allerede i starten. Så han lader sig bruge som redskab og handler mod bedre vidende, hytter sit skind, mens præsterne ofrer sig for andre. Dermed er han Thomas Mores modstykke (hos Bolt), den intellektuelle humanist, der ikke står frem men accepterer ondskaben — at magt er ret.

Dobbeltheden i Altamirano er filmens akse. Han fremlægger — som filmen fortæller — de politiske intriger, og samtidig er han selv del af dem. Efter slaget erkender han sit ansvar: den portugisiske guvernør siger trøstende, at "sådan er verden", og Altamirano svarer, "Nej, vi har skabt verden. Jeg har ..." Og han erkender at være taberen. Rent faktisk var han taberen, for jesuitterne blev alligevel smidt ud af Spanien og Portugal få år efter. Men i filmen er han den moralske taber: "de dødes ånd vil overleve ..."

Dermed placerer Altamirano både som for-

tæller, som realpolitiker og som taber helteglorien over Gabriel og Mendoza. Ikke som jesuitter, for de har faktisk meldt sig ud. Som Gabriel tidligt indskærpede Mendoza, du adlyder, dette er ikke et demokrati men en orden. Begge nægter de at adlyde Kirkens ordrer, da indianerne skal ofres. Som retskafne og kompromisløse mænd skal deres ånd overleve.

Her slutter filmen sin idédebat, så vidt jeg kan se. Man kunne tilføje, at Gabriel og Mendoza som jesuitter også har et ansvar for tragedien. Jesuitterne behandlede indianerne bedre end koloniherrerne, men alligevel koloniserede de jo. Indianerne blev bragt ud af deres eget miljø og ind i missionsstationerne, hvor de ikke lærte at klare sig selv i den moderne verden men netop at adlyde jesuitterne. Jesuitterne hjalp dem således ikke til at undgå den skæbne, som både datidens og nutidens magthavere har udset for dem: Gabriels og Mendozas selvalgte endeligt kan tolkes som en bodshandling, i forlængelse af Mendozas tidligere bodshandling, hvor han som en anden Sisyfos slæber en kæmpebylt af militærudrustning rundt i bjergene for at sone sine tidligere gerninger som slavehandler og brodermorder. Der forekommer mig dog ikke at være nogen kritisk holdning til deres indsats for indianerne.

Æstetik

Men *The Mission* er under alle omstændigheder et begavet idédrama og en kraftfuld tragedie i Bolts og Joffés udformning — en film man kan vende tilbage til og stadig få mere ud af. Ovenstående udredning kan måske give indtryk af en tung snakkefilm, men nej, der er blot meget at snakke om, bagefter. Joffé gentager sin filmisk overlegne udformning fra *The Killing Fields* i en ganske anden

stil — før foruroligende og rystende som var man midt i krigen, nu rolig og olympisk, så man betages som Altamirano i Edens have.

De underskønne billeder af den storslåede natur med gyldentbrune og irgrønne farver (hvordan de har fået kameraerne op på de glatte klippeplateauer ved de store vandfald, undrer mig stadig), udbygget af Morricones musik (han lavede også musik til *Queimada*) — fløjte temaet, de langsomme symfoniske brus eller staccato-korsangen, når fare truer — er en oplevelse i sig selv. Og samtidig bliver naturen, junglen, på en sær måde fortrolig, ikke som en have men som et livsrum. Det er ikke herfra farerne kommer, de kommer fra mennesker.

Filmen formår gennem den enkle, rolige stil i billederne, klipningen, musikken og hos skuespillerne at føre sit tema igennem helt udenom handlingsgang og dialog. Som da tre kutteklædte mænd i begyndelsen formelig vokser op af landskabet (via stærk tele) som tre høje, ubøjelige sorte pæle. Jesuitter på vej op til indianerne over de store vandfald, viser det sig. Ubøjelige viser det sig også.

"Mon ikke indianerne ville have foretrukket at ingen af os var kommet herover", siger Altamirano på et tidspunkt. Jo, svarer billederne hele vejen igennem.

The Mission

The Mission. England 1986. Instr.: Roland Joffé. Manus: Robert Bolt. Foto: Chris Menges. Klip: Jim Clark. Musik: Ennio Morricone. P-design: Stuart Craig. Kostumer: Enrico Sabbatini. Prod: Fernando Ghia, David Putnam — Enigma/Goldcrest/Kingsmere/WB. 125 min.

Medv: Robert De Niro (Rodrigo Mendoza), Jeremy Irons (Gabriel), Ray McAnally (Altamirano), Aidan Quinn (Felipe), Cherie Lunghi (Carlotta), Ronald Pickup (Hontar, portugisisk guvernør), Chuck Low (Don Cabeza, spansk guvernør), Liam Neeson (Fielding, jesuit), Monirak Sisowath (Ibaye, indiansk jesuit).

Udl: Nordisk. Prem: 30.1.1987.